

Tore Janson

Latijn

Cultuur, geschiedenis en taal

Nederlandse vertaling door
Akke Pinkster en Harm Pinkster

Oorspronkelijke titel: *Latin: Kulturen, historien, språket* uitgegeven door Wahlström & Widstrand, Stockholm, Zweden

Nederlandse vertaling: Akke Pinkster en Harm Pinkster
Voor de Nederlandstalige vertaling is gebruik gemaakt van de Engelse vertaling van Nigel Vincent & Merethe Sørensen: *A Natural History of Latin*, Oxford University Press, 2004

De Nederlandse vertaling werd mogelijk gemaakt door tussenkomst van Bonnier Group Agency, Stockholm, Zweden

© Oorspronkelijke uitgave: Tore Janson, 2002

© Engelstalige uitgave: Nigel Vincent en Merethe Sørensen, Oxford University Press

© Nederlandstalige uitgave: Amsterdam University Press

Omslagafbeelding: Romeins amphitheater, Jordanië. © Sijmen Hendriks/Hollandse Hoogte

Omslagontwerp: Studio Jan de Boer bno, Amsterdam

Vormgeving binnenwerk: PROgrafici, Goes

ISBN 90 5356 711 9

NUR 694

© Amsterdam University Press • Salomé, Amsterdam 2004

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Voorwoord bij de Engelse uitgave	9
Latijn en de Romeinen	11
Lingua latina: een korte inleiding	11
De vroegste Romeinse periode	14
Hoe werd Latijn Latijn?	16
Van kleine stad tot wereldmacht	18
Hoe stoer waren de Romeinen?	20
Een stem uit het vroege Rome	23
De ontmoeting met Griekenland	24
Toneel voor het volk	26
Het tijdperk van revoluties	28
Schrijven, lezen, luisteren en spreken	30
Redevoeringen, rechtszaken en de politiek	33
Cicero en de welsprekendheid	34
De taal van de geschiedenis	38
Imperium Romanum: Augustus en het Romeinse rijk	41
Naam en familie	42
Jaren en maanden	44
Latijn verovert Europa	46
Dichters en dichtkunst	49
Filosofie: Lucretius, Cicero, Seneca	58
Scholen en Quintilianus	61
De exacte vakken	63
Alledaags taalgebruik	65
Wetten en juridisch taalgebruik	69
Tacitus, de keizers en de wereld buiten het Romeinse rijk	72
Christendom: van gevaarlijke sekte tot staatsreligie	75
Latijn en Europa	81
Europa na Rome	81
Van het Latijn naar de Romaanse talen	83

Missionarissen, het Latijn en de vreemde talen	87
Latijn in de Nederlanden en in Nederland	91
Latijn op school	92
Spreken en spellen	98
Boeken en geschriften	103
Heiligen en ketteren	109
De beschermers van het erfgoed	114
Dichtkunst na de Oudheid	117
Abélard en Héloïse	122
De denkers	125
De Renaissance	129
Artsen en hun taal	132
Linnaeus en het Latijn	135
Natuurkundigen, scheikundigen en anderen	139
Leenwoorden en neologismen	142
Latijn, Duits en Nederlands	144
Latijn en Frans	146
Latijn en Engels	148
Latijn en wij	150
Een beknopte grammatica	153
Inleiding	153
Uitspraak en klemtoon	153
Zinnen, werkwoorden en zelfstandige naamwoorden	156
Woorden en woordklassen	157
Zelfstandige naamwoorden	158
Bijvoeglijke naamwoorden	164
Voornaamwoorden	167
Werkwoordsvormen	170
Amandi en Amanda	180
Hoe woorden gevormd worden	182
Leestips	185
Woorden, uitdrukkingen en gezegden	189
Inleiding	189
Woordenlijst	190

Voorwoord

Van dit boek zijn inmiddels een Zweedse en een Engelse uitgave verschenen. Beide uitgaven zijn gebaseerd op teksten van Tore Janson, behoudens enige details. Wij hebben ons gebaseerd op de Engelse editie, maar in overleg met de auteur een aantal elementen weggelaten die ons van minder belang leken voor Nederlandse lezers. We hebben ook een paar punten toegevoegd, die de lezers makkelijk zullen herkennen, zelfs wanneer we de ikvorm gebruiken. Al met al is deze uitgave dus een (lichte) bewerking van een mengvorm van de Zweedse en de Engelse editie.

In deze editie hebben wij een aantal malen vertalingen en bewerkingen van Latijnse teksten opgenomen die door anderen zijn geschreven. Wij danken de Historische Uitgeverij voor het mogen citeren uit de vertalingen door Piet Schrijvers van Vergilius' *Aeneis* en de werken van Horatius, uitgeverij Busse van Oorschot voor het mogen citeren van een gedicht van J.H. Leopold en Em. Querido's Uitgeverij BV voor het mogen citeren uit de vertalingen door J.E. van der Waals van de gedichten van Tomasso van Celano.

Wij danken Jan Vonk en Willy van Wetter voor hun bijzonder waardevolle opmerkingen bij eerdere versies van de tekst, die verder geheel voor onze verantwoordelijkheid blijft.

Amsterdam, 31 augustus 2004

Akke Pinkster
Harm Pinkster

Voorwoord bij de Engelse uitgave

Dit boek is bedoeld voor iedereen die meer wil weten over het Latijn, zowel over de taal als over de invloed die deze taal heeft gehad op de Europese geschiedenis en cultuur. Het boek behandelt de hoofdzaken van de uitspraak van het Latijn alsmede de meest voorkomende woorden en geeft enige informatie over de bouw van woorden. Ook staat er een aantal bekende spreuken en citaten in. Toch is dit boek geen leerboek in de gewone zin van het woord. Het gaat voornamelijk over hoe en wanneer de taal gebruikt werd en op wat voor manier die in de loop der tijd invloed heeft gehad op andere talen. Voorkennis van het Latijn is niet nodig, want alles wordt in de loop van het boek uitgelegd. Ik wil de lezer graag duidelijk maken wat we weten over de taal en cultuur die zo veel invloed op ons hebben gehad en die dat nog steeds hebben. Ik hoop natuurlijk dat de lezers zo geïnteresseerd raken dat ze nog meer over het Latijn te weten willen komen, maar daarvoor zullen ze moeten overstappen naar echte studieboeken. Mijn doel is alleen maar om een overzicht en een smaakmaker te bieden.

Niettemin, als u de juiste betekenis van Latijnse woorden en uitdrukkingen wilt leren kennen, zal dit boek u een heel eind op weg helpen. Achterin staan een kort grammaticaal overzicht en een lijst van veel voorkomende woorden, uitdrukkingen en gezegdes, waarin soms verwijzingen zijn opgenomen naar de tekst van het boek. Hierdoor kan het boek gebruikt worden als uitgangspunt voor mensen die snel iets willen leren over de Latijnse taal.

Het Latijn was in het oude Rome zowel een gesproken als een geschreven taal. In de loop der tijd verloor het zijn functie als moedertaal, maar het werd meer dan duizend jaar na de val van het Romeinse rijk in een groot deel van West-Europa nog steeds door ontwikkelde mensen gebruikt als spreek- en schrijftaal. Wel speelde de taal in de Oudheid een andere rol dan daarna. Om deze reden is het boek in tweeën opgedeeld. Eén deel gaat over het Latijn in de Oudheid en het andere deel behandelt het gebruik van het Latijn in Europa in de tijd daarna. De geschreven taal is in principe de laat-

ste tweeduizend jaar, van de Oudheid tot nu toe, dezelfde gebleven. In dit boek probeer ik een portret te schetsen van deze taal.

Tijdens het schrijven van dit boek heb ik veel gehad aan de meningen, adviezen en suggesties van Magnus Wistrand, Hans Aili, Eva Haldinger en vooral ook aan die van mijn vrouw Christina Westman. De Engelse versie van dit boek is niet alleen een vertaling van het origineel, aangezien de tekst op veel plaatsen herzien en aangepast is, maar er zit ook diverse nieuwe gedeeltes in. Het is een bijzondere ervaring geweest om samen te werken met de vertalers van dit boek (Merethe Damsgård Sørensen en Nigel Vincent, die de stukken heeft geschreven over Latijn en Duits en over de uitspraak van het Latijn in het Engels) en met John Davey van de Oxford University Press. Als er fouten of onvolkomenheden in de tekst voorkomen, komt dat niet door hen.

De vertalers van de Engelse versie willen de volgende mensen bedanken voor hun hulp: John Briscoe, Tim Cornell, Roy Gibson, Kersti Börjars, Martin Durrell en Katy Vincent en vanzelfsprekend ook Tore Janson!